

11. ESCHATOLOGIE V KÁZÁNÍ DIXIT MARTHA AD IESUM

Dušíčkové kázání *Dixit Martha ad Iesum* (Io 11, 21)¹ Hus proslovil pravděpodobně k lidu² 3. 11. 1411.³ V jaké situaci se Hus a jeho přívrženci v tuto dobu ocitli, to již víme z výkladu o listech. Připomeňme, že Hus již zcela evidentně prožíval osobně eschatologické dění zejména v souvislosti s Antikristovým řáděním. Cítil, že je sám pronásledován Antikristem, považoval jej za nepřítele církve i sebe samotného. Byl však stále velmi oblíbený a svoji pozici ani existenci dosud nevnímal jako ohroženou.

Kázání Hus vystavěl opět na myšlence o nutnosti dobrého jednání pro spásu křesťanů. Tentokrát tradiční ideu vzhledem k příležitosti demonstruje na tématu pohřebních obřadů. Přebírá do svého kázání svůj vlastní výklad o očištění ze *Super Quattuor sententiarum* a opírá se rovněž o Wyclifova kázání – *Dixit Martha ad Iesum* a *Omne quod dat mihi pater ad me veniet*.⁴ Hlavním Husovým cílem je zkřizitovat současnou podobu pohřbů a důvody, které k ní vedou, a připomenout, jak by věci měly správně vypadat. Pohnutky jsou to tedy obdobné jako v dílech, z nichž zde čerpá: „Circa istud ewangelium videndum est, quare fiunt exequie mortuorum.“⁵

1 Edice: Op. II, fol. 48v – 53v (Op. II 1715, fol. 76^a – 84^b). Pracuji s edicí *Positiones*, s. 157–178.

2 Jedná se o tzv. vyšší homilii, o níž pojednává editorka A. Schmidtová v *Positiones* na s. 229. Nejistý zůstává charakter posluchačů – synodální kázání to být nemohlo, jako univerzitní kázání ho neoznačuje žádný z rukopisů. Objevily se nápady, že Hus mohl kázat buď v Betlémské kapli, nebo jinde k lidu i latinsky, avšak Novotný, který hledal nějakou zvláštní příležitost toho roku, která by latinské kázání k lidu zdůvodnila, ji nenalezl. Betlémská kázání pro rok 1411 známa nejsou. Tato otázka zůstala nevyřešena, autorka nejnovější edice se nicméně přiklání k verzi, že kázání bylo určeno lidu. (Tamtéž, s. 241.)

3 BARTOŠ, F. M., SPUNAR, P. Soupis pramenů, č. 29, s. 88; *Positiones*, s. 241.

4 Na Wyclifova kázání, z nichž Hus vyšel, a na spojitost s Husovým komentářem *Super Quattuor sententiarum* upozorňuje již SEDLÁK, J. M. *Jan Hus*, s. 217.

5 Edice v *Positiones* zvyrazňuje kurzivou doslovné přejímky z Wyclifa.

(s. 158) Vychází z úvahy nad tím, jakou funkci by měly mít prosby za mrtvé, kvůli nimž se mají pohřební obřady v prvé řadě dít, a tuto úvahu člení na tři podrobnější, když odpovídá na otázky, či prosby jsou účinné, kterým mrtvým prospívají a jaké to musejí být prosby. Součástí poučení je ostrá kritika stávající pohřební praxe, a tak Hus kromě tří zmíněných otázek sleduje podrobněji také tři hlavní odsouzeníhodné příčiny současné podoby pohřbů. Celé kázání se tedy již tradičně nese v moralistním duchu a zpracování eschatologických témat se mu podřizuje.

Kázání *Dixit Martha* proslavili badatelé především kvůli jednomu eschatologickému tématu, které v něm najdeme. Je to pojetí očištěnce, jehož pravověrnost se snažil vyvrátit Jan Sedlák⁶ a které se stalo v díle některých pohusovských autorů neoprávněným argumentem pro neexistenci očištěnce. Jak uvidíme, žádnou známku hereze Husovy výroky o očištcích v *Dixit Martha* nepřinášejí. Již v úvodu musím také poznamenat, že *Dixit Martha*, jak jsem již představením zaměření tohoto kázání naznačila, není v žádném případě kázáním o očištcích, ale kázáním o pohřebních obřadech, s nimiž problematika očištěnce úzce souvisí. Ani volbou tématu, kterou zapříčinily hlavně Dušičky, zde tedy Hus není větším nebo jiným eschatologem než jindy. Kromě očištěnce se v tomto kázání setkáme opět s tematikou pekla, Posledního soudu nebo věčného života, ovšem tentokrát se jedná o pouhé poučení o těchto aspektech onoho světa, nikoli velkou měrou o hrozby a pozitivní motivaci, které bývají pro kázání typické. Dále najdeme v *Dixit Martha* zmínky o lůně Abrahámově a o posmrtném osudu zesnulých dětí a vyvstanou nám na mysl nejspíše různé otázky po detailech očištného procesu.

Z předešlých rozborů Husových vybraných děl jsme zjistili, jaký má pro Husa eschatologie význam – vytváří uvědomění, že dobrým cílem veškerého lidského počínání je vždy to, co má nějaký smysl pro věčný život, ať už náš vlastní nebo někoho druhého. Platí to rovněž v *Dixit Martha*, kde jsou takovým dobrým důvodem správně fungující pohřební obřady. Pozůstalé a duchovní by měla vést myšlenka na poslední věci, která zpětně ovlivňuje pozemské jednání, to, co Hus v *Dixit Martha* nazývá „via“, naprosto zásadně, a to ze tří následujících důvodů, z nichž poslední dva přebírá z Wyclifova kázání *Omne quod*:⁷

„Causa autem laudabilis exequiarum consistit in tribus. Primo, ut de morte Cristi turpissima et gravissima et de peccato nostro, quod fuit causa mortis sue, cogitemus. Secundo, ut attendendo ad miserias mortui nos ipsos in moribus corrigamus. Tercio, ut devocius orando pro mortuis dormienti ecclesie, id est sanctis in purgatorio adiutorium impendamus. Ecce, isti tres modi rectificant exequias mortuorum et valent specialiter viventibus ad hoc, quod possunt contueri ut in speculo quomodo: sicut talis defunctus est mortuus, sic illi necessario morientur.“ (s. 161)

6 J. Sedlák považoval Husovy výroky v *Dixit Martha* za tvrzení, která existenci očištěnce zpochybňují (SEDLÁK, J. M. *Jan Hus*, s. 217).

7 *Iohannis Wyclif Sermones*. Vol. IV, XI, s. 89–90.

To první, co myšlenka na smrt a další poslední věci přináší, je uvědomění si vlastní konečnosti a významu posmrtné existence. To je základem pro to, aby člověk pochopil význam Kristovy oběti a podle jeho vzoru napravil svoje jednání a v případě pohřbu navíc pomohl trpícím v očiště. Hus zde v podstatě říká to, co čteme v *Confirmate*, tj. že úvahy o smrti ukazují pozůstalým to, co má jedinou skutečnou hodnotu, co trvá na věky nebo má na věčný život vliv – věčný život a dobré jednání. Z tohoto pohledu se stává vše světské marností, a je tedy třeba je kritizovat, přičemž Hus to z velké části opět vyjadřuje Wyclifovými⁸ slovy:

„Et consideracio talis speculi moneret superstites, quod in omni genere peccati tribus est hostibus resistendum. Quid, rogo, valet temptacio dyaboli ad superbiam, invidiam sive iram, cum necesse sit cadaver iacere exanime et impotens proficere... Consideracio eciam illa tolleret accidiam et avariciam, que sunt peccata seculi, cum defunctis non prosunt divicie... Et tunc congaudebunt, quod expulsa accidia instanter erant meritorie operati. Et tercio est illa consideracio specularis tiriaca specialis contra peccata carnis, que sunt gula atque luxuria. Ideo si vis habere frenum ydoneum ad carnem tuam in concupiscenciis suis moderandis, meditare mortem tuam assidue iuxta illud metricum: ‚Non poterit melius hominis caro viva domari mortua qualis erit, quam semper premeditari.‘ Hoc eciam innuit Syrach Eccli. 7° [Ecl 7, 3] dicens: ‚Melius est ire ad domum luctus quam ad domum convivii; in illa enim finis cunctorum admonetur hominum et vivens homo cogitat, quid futurum sit.‘ Et iterum ibidem dicit: ‚Fili, in omnibus operibus tuis memorare novissima et in eternum non peccabis.‘ [Sir 7, 40]“ (s. 161)

Tento úryvek a zejména poslední výrok uvedené citace shrnuje všechny zmíněné Husovy zásady v nakládání s posledními věcmi. Hus se ani v *Dixit Martha* nerozhodl bát nad podobou onoho světa. Chce svým posluchačům připomenout, jak učinit pozemský život záslužným a jak si zajistit dobrý posmrtný osud. Proto i zde výroky o posledních věcech tomuto účelu přizpůsobuje nejen obsahem, ale také formou, a výroky tak mají většinou podobu připomínky či vzpomínky na poslední věci, jak o tom hovoří právě zmíněný Sir 7, 40, nikoli podobu systematických výkladů.

11.1. Onen svět – role věčného trestu a očiště v *Dixit Martha*

11.1.1. Hrozby – praktická ukázka i vysvětlení jejich smyslu

Hus důrazně připomíná smysl výroků a úvah o onom světě také speciálně v souvislosti s hrozbami, konkrétně s hrozbou věčným ohněm. Oheň je také zde u Husa tím nejnaturalističtějším prvkem. Hrozby již tradičně slouží jako připomínka posledních

8 Tamtéž, s. 94.

věcí, která má napravit jednání lidí, a platné jsou právě při pohřbech. Je to myšlenka, kterou Hus v tomto kázání přebírá z Wyclifa:⁹

„*Nam constat experimento certissimo, quod hominis cadaver mortuum est vilius, horribilius et fetidius quam cadavera bestiarum (...) Quid ergo valet sibi transacta gula sive luxuria, cum finis talis necessario consequatur? Indubie multum nocebit tam corpori quam anime, cum ipsa sint connectenda perpetuo et perceptura mercedem perpetuam, secundum quod meruerant hic in via. Et hinc Salvator frequenter minatur igne perpetuo, quem damnati perpetuo patientur. Bona ergo est memoria novissimorum ad reprimendum carnis vicia, pensando attente, qualis erit caro mortua et post resurrectionem igni tradenda, perpetue crucianda. Et tales hortaciones faciende sunt in exequiis mortuorum...*“ (s. 161–162)

Hus v případě hrozeb v *Dixit Martha* spíše posluchačům připomíná smysl hrozeb podobně jako v *Confirmate*, než že by je strašil jejich častým uváděním a barvitým líčením. Tomu odpovídá i tento střední seznam výrazů, které popisují věčný trest: ignis perpetuus, perpetuo pati, caro igni tradenda, damnatio. A přístup odráží také ve srovnání s kázáními, která jsme doposud sledovali (kromě *Confirmate*), opět strohost z hlediska užití rétorických figur. Nenacházíme ani nějakou pravidelnost, s níž by Hus hrozby do *Dixit Martha* zařazoval, jsou rozprostřeny v kázání na různých místech. V tomto poklidném a výraznějším naturalismu naprosto vzdáleném duchu se nesou také následující výroky:

„*Mors mala putanda non est, quam bona vita precesserit. Neque enim facit malam mortem, nisi quod sequitur mortem.*’ Ecce, hiis ante oculos positus defectus circa mortuorum exequias fugare et fugere poterimus et vitam nostram bonis operibus exercere“ (s. 163; AURELIUS AUGUSTINUS. *De Civitate Dei. Libri I–X*, I, 11, s. 13.)¹⁰

Připomínka Posledního soudu nemusí dokonce vůbec obsahovat příklady věčného trestu či věčné odměny:

„*Ex quibus nimirum sententiis constat, quod qualis hinc quisque egreditur, talis in iudicio presentatur.*“ (s. 165, GREGORIUS MAGNUS. *Dialogorum libri IV*, IV, 41, s. 148.)¹¹

Podobně mírně vystupuje Hus při kritice mše nehodných kněží: „*Qui enim manducat et bibit indigne, iudicium, scilicet damnacionis, manducat et bibit, non diiudicans corpus Domini, scilicet quod debet sumere existens mundus a crimine*

9 Omne quod dat mihi pater ad me veniet. In *Iohannis Wyclif Sermones*, IV, XI, s. 94–95.

10 AURELIUS AUGUSTINUS. *De civitate Dei*. Ed. B. Dombart, A. Kalb. Turnholti 1955. CCSL 47.

11 GREGORIUS MAGNUS. *Dialogorum libri IV*. In GRÉGOIRE LE GRAND. *Dialogues*. Ed. A. de Vogüé. Paris 1979. SC 265.

et in pura devocione.“ (s. 173, srov. *Super IV Sententiarum*, IV, XLV, 8, s. 720) Objevuje se sice výrok, že špatný kněz přijímající eucharistii: „Ac si Cristum occideret, punietur.“ (s. 173), ale to vše opět jen tak mimochodem. Silnější hrozbu v *Dixit Martha* nenajdeme.

O věčné blaženosti se v *Dixit Martha* objevují pouze stručné zmínky, proto jim nevěnují zvláštní kapitolu. Výroky toho druhu, že svatí budou blaženi ve vlasti, zde slouží jen jako konstatování, aby bylo zřejmé, komu nejsou a komu jsou užitečné modlitby za mrtvé. Tyto informace Hus nestaví do role nějaké výraznější motivace.

11.1.2. Role očiště

V *Dixit Martha* hovoří Hus o očištcí nikoli kvůli jeho vlastní existenci, aby jej důkladně popsal, ale proto, aby odůvodnil, proč a jak je třeba prosit za mrtvé. Jen díky tomu přináší poměrně mnoho informací o tomto místě dočasného utrpení duší, a to v rámci první podrobnější otázky: „... quibus defunctis... suffragia poterunt subvenire...“ Husovi se zdá být současné spoléhání se na prosby za mrtvé přemrštěné v tom smyslu, že utlačuje snahu člověka něco pro svoji spásu udělat sám ještě během pozemského života, který je k tomuto účelu podle Husa ve své podstatě určen, a odmítá, že by tak nespolehlivý pokyn k tomuto současnému přístupu, jako je nějaká nepřímá zmínka v nekanonické knize Makabejské, měla přebít to, k čemu nabádají evangelia i celá bible – přikázání dobře jednat:

„Sed currit dubium, cur homines moderni temporis ad tantum innituntur mortuorum suffragiis, cum in tota sacra Scriptura non docuit hoc Spiritus Domini expresse preter librum Machabeorum... dicitur, quod vir fortissimus Iudas ‚facta collacione duodecim milia dragmas argenti misit Ierosolimam offerri pro peccato sacrificiorum.‘ Et concluditur sic: ‚Sancta ergo et salubris est cogitacio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur.‘ Denique nec prophete nec Cristus cum suis apostolis nec sancti eorum sequaces propinqui orare pro mortuis docuerunt explicite, sed docuerunt valde sollicito populum, ut vivens sine crimine foret sanctus.“ (s. 171–172)

Hus takto nekomentuje pasáž z knihy Makabejských, aby zpochybnil existenci očiště, jak se o něm domníval¹² Mikuláš z Pelhřimova, nebo aby popřel účinnost proseb jako takových, jde mu výhradně o zpochybnění oprávněnosti současné podoby hrozeb.

Středověká teologie II Mcc 12, 43 (a s tím související II Mcc, 12, 46) uznávala za doklad účinnosti modliteb živých za mrtvé a možnosti posmrtného vykoupení

12 *Confessio Taboritarum*. Ed. A. Molnár, R. Cegna. Roma 1983, s. 103.

hříchů. A pokud podle ní mají modlitby za mrtvé vliv na to, že mrtví vstanou, potom existují odpustitelné hříchy.¹³

Ačkoli se Hus zabývá v *Dixit Martha* očištěm jen v omezené míře, dané plně účely jeho kázání, ve srovnání s vyhlášením oficiálního dogmatu v otázce očištění¹⁴ je, jak následně uvidíme, ještě velmi podrobný. Bula *Benedictus Deus* z roku 1336 byla pouze vyhlášením souhlasu s existencí očiště. Očištěc dostal oficiální podobu sice v roce 1274 na Lyonském koncilu, avšak přesné dogma o něm neexistovalo. Už zde však bylo řečeno to podstatné, čeho se v podstatě drží i Hus – že duše těch, kteří se nestačili dostatečně kát během pozemského života za své hříchy, jsou očišťovány po smrti očištnými tresty a že k ulehčení takových trestů jim pomáhají přímluvy věrných živých v různých formách.¹⁵ I poté však stále chyběla pevnější opora v bibli, a tak bylo pojetí očištěce běžně provázeno pochybnostmi a přesné dogma bylo ustanoveno až v 16. století. Na základě toho potom na Tridentském koncilu církve, které vzešly z reformace, myšlenku očištěce odmítly.¹⁶

Husovi na dokladu v knize Makabejských, o který se opírají zastánci přemrštěného lpění na (ve skutečnosti) neúčinně prováděných prosbách za mrtvé, vadí to, že není explicitní, a hlavně – nepatří ani do kánonu Židů, natož aby měl něco společného s Novým zákonem. Zmíněné biblické místo sice má fungovat současně jako doklad existence očištěce a účinnosti proseb za mrtvé, nicméně i když jej Hus v *Dixit Martha* považuje za velmi slabé, na existenci očištěce se přímo nesoustředí a biblický doklad Io 11, 21, na nějž se odvolává sám, je pro něj spíše opět ospravedlněním způsobu, jak za mrtvé účinně prosit, než že by se pouštěl do samotného dokládání existence očištěce:¹⁷

13 LE GOFF, J. *Zrození očištěce*, s. 52.

14 K historii představ o očištní podrobně: LE GOFF, J. *Zrození očištěce*. Praha 2003; RATZINGER, J. *Eschatologie*; DINZELBACHER, P. *Poslední věci člověka*. Praha 2004; KREMER, J. *Budoucnost zemřelých: biblická naděje na osobní vzkříšení v proměnách času*. Praha 1995; HANNA, E. Purgatory. In *The Catholic Encyclopedia*; BOUBLÍK, V. *Teologická antropologie: člověk v Kristu Ježíši*. Kostelní Vydří 2006. K očištní ve středověku speciálně SCHEFFCZYK, L., DENEKE, B. Fegfeuer. In *Lexikon des Mittelalters*. Vol. IV, 328–331; o očištní v pozdním středověku v Evropě: DELUMEAU, J. *Hřích a strach*. Praha 1998, s. 420–424; DINZELBACHER, P. *Poslední věci člověka*, k Husovu pojetí s. 65; CLOSS, A. aj. Fegfeuer – Religionsgeschichtlich. In *Lexikon für Theologie und Kirche*. Band 4, 49–50.

15 Documenta magisterii ecclesiastici – Gregorius (1271–1276) – Sessio IV, 6. 7. 1274 – Michaelis imp. Ep. ad Gregorium pp., 856. In DENZINGER, H. *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*. Barcinone, Friburgi Brisgoviae, Romae 1976, s. 276.

16 Informace o dějinách očištěce viz LE GOFF, J. *Zrození očištěce*. Praha 2003. Ke druhému koncilu v Lyonu srov. také DINZELBACHER, P. *Poslední věci*, s. 64.

17 Víra v modlitbu a v přímluvy za mrtvé měla vliv na vznik víry v očištěc a upevnila se už během 4. – 11. století. K obvyklým dokladům očištěce, na které se Hus v *Dixit Martha* neodvolává, patří: Mt 5, 25–26 (místo – žalář); Mt 3, 10 (myšlenka očištného ohně); Augustinovo spojení očištní a svazku mrtvých s životem církve – Ps 66, 12 nebo Lc 16, 19–26 (opět doklad existence očištného ohně).

„Unde legitur istud ewangelium in mortuorum exequiis, ut fratres et sorores superstites ex eodem affectu et in fide recta rogent Dominum Iesum pro mortuis, quo affectu et in qua fide Martha rogavit et fuit exaudita, ut frater eius a morte corporis resurgeret.“ (s. 157)

Očištec funguje jako jeden z argumentů pro princip zásluh a nezbytnost dobrého jednání. Když se Hus dostává k jakémusi doložení nutnosti existence očiště, je to v první řadě díky tomu, že sleduje a zdůrazňuje zásadní souvislost existence tohoto místa a lidského jednání tak, jako to běžně dělá v případě pekla nebo nebeského království. Tato souvislost i samotný princip zásluh je i v *Dixit Martha* výrazný a neotřesitelný od začátku do konce:

„... securum foret vivere modo, quo docuerunt Cristus et sui apostoli, et edificando ecclesiam, quantum sufficimus, calcando temporalia..., in celestibus conversari, ponendo eciam pre oculis, quomodo mortuum petunt tria, quia dybolus animam, vermes corpus et cognati bona temporalia, et secuntur tria: divicie ad ianuam, cognati ad sepulcrum, opera ad celum vel ad infernum. ‚Opera enim illorum secuntur illos. Ideo beati, qui in Domino moriuntur‘ – Apok. 14° [srov. Apc 14, 13]. Mori in Domino presupponit bene vivere in Domino. Ideo dicit beatus Augustinus De civitate libro I°: ‚Mors mala putanda non est, quam bona vita precesserit. Neque enim facit malam mortem, nisi quod sequitur mortem.‘¹⁸ Ecce, hiis ante oculos positus defectus circa mortuorum exequias fugare et fugere poterimus et vitam nostram bonis operibus exercere.“ (s. 163)

„... nemo recipit de mercede post hanc vitam, nisi secundum quod meruit in hac vita. Patet ex hoc, quia solus status viacionis est status meritorius premii beatitudinis sic merenti.“ (s. 165, *Super IV Sententiarum*, IV, XLV, 5, s. 716)

Tuto myšlenku Hus navíc podporuje autoritou Augustina (srov. AURELIUS AUGUSTINUS. *Sermones*, sermo 172, 2, 2. PL 38, 936.¹⁹ *Super IV Sententiarum*, s. 716; PETRUS LOMBARDUS. *Sententiae*, IV, 45, 2, 3, s. 525), Řehoře Velikého (*Dialogorum libri IV*, IV, 41, s. 146) a několika biblickými místy (např. Is 49, 8; Ecl 9, 10).

Výklad o očištcí v následující podobě známe již z Husova *Super Quattuor sententiarum* a Hus zde nic nového nevymyslel. Na doklady jako takové se nezaměřuje, neboť to, že očištec musí existovat, je pro něj jako pravověrného člověka naprosto jasné. Doklad očiště, který Hus představuje primárně jako podmínky všech úvah o tom, jakým zemřelým prosby pomáhají, čím a jaké jsou to prosby, má v *Dixit Martha* tři východiska:

18 AURELIUS AUGUSTINUS. *De civitate Dei*, I, 11, s. 13.

19 AURELIUS AUGUSTINUS. *Sermones*, sermo 172, 2, 2. PL 38, 936. Ed. J. P. Migne. Parisii 1845.

11. Eschatologie v kázání *Dixit Martha ad Iesum*

1. perpetuitas anime humane – podle Sap 2, 23 a Mt 12, 32 (s. 163, *Super IV Sententiarum*, IV, XLV, 4, s. 714)
2. remuneratio anime, prout meruit in corpore – podle Mt 16, 27; Mt 25, 31; Hbr 11, 6 (s. 163, *Super IV Sententiarum*, IV, XLV, 4, s. 714)
3. forma peccandi hominum – tři stupně lidské hříšnosti podle Augustina – např. *Enchiridion de fide, spe et caritate*, XXIX, 110, 26–29, s. 109²⁰ (s. 164, *Super IV Sententiarum*, IV, XLV, 4, s. 714); tento argument Hus zdůrazňuje vzhledem ke svému zaměření v tomto momentu nejvíce.

Z těchto tří předpokladů vyvozuje existenci tří posmrtných přebývání duší, tzv. mansiones (*Super IV Sententiarum*, IV, 4, s. 714):

- duše svatých mučedníků a vyznavačů (podle Augustina „valde boni“) nemají nic, co by bylo nutné očistit, proto jsou ihned po smrti uvedeny do vlasti
- duše, které i přes obrovskou lásku ke Kristu přece jen milují trochu i světské věci, se musejí očistit (podle Augustina „non valde mali“) – tzv. medii
- duše, které světské věci milují víc než Krista, budou hned po smrti věčně zatraceny (podle Augustina „valde mali“).

Hus vybírá další argumenty vzhledem k důrazu na očišťované duše. Dále totiž jde především o to ukázat, koho se očištec týká, kdo si jej zaslouží, a kdo má tedy nárok i na zmíněné prosby, což hned vzápětí zdůrazňuje i sám Hus:

„Ex iam dictis habetur, quibus defunctis prosunt suffragia ad celeriolem liberationem a penis...“ (s. 164)

A odpovídá, že očištec se týká tzv. medii, tj. těch, kteří nejsou věčně odsouzeni ani ihned nepřicházejí do vlasti, ale musí se očistit, neboť to nestihli během pozemského života: „... qui sunt non valde boni nec valde mali, sed medii, qui nec sunt eternaliter damnati nec actualiter in patria beatificati, sed militantis ecclesie suffragio expurgandi. Nam aliqui salvandi decedunt sic in peccatis, quod non satisfecerant pro commissis.“ (s. 164; *Super IV Sententiarum*, IV, XLV, 4, s. 715) O této skupině hovoří jako o ecclesia dormiens. Dělení duší na zatracené, ihned

20 AURELIUS AUGUSTINUS. *Enchiridion de fide, spe et caritate*. In AURELIUS AUGUSTINUS. *De fide rerum invisibilium. Enchiridion ad Laurentium de fide et spe et caritate. De catechizandis rudibus. Sermo ad catechumenos de symbolo. Sermo de disciplina christiana. De utilitate ieiunii. Sermo de excidio urbis Romae. De haeresibus*. Ed. M. P. J. van den Hout, M. Evans aj. Turnhout 1969, s. 49–114. CCSL 46.

spasené a ty, které před spásou procházejí očištěncem, odpovídá podle Husa také v bibli I Cor 3, 12 – lignum, fenum, stipula, I Cor 3, 15 – „salvus erit... per ignem“ nebo Mt 12, 32, podle kterého nelze očistit duše velmi špatných lidí (srov. *Super IV Sententiarum*, IV, 4, s. 716).

Očištěncem je tedy dalším eschatologickým tématem, se kterým Hus nepracuje jako s izolovanou látkou a o němž hovoří jen v míře nezbytné k moralistickým účelům. Vzhledem k tomu, že Hus bere existenci očištěnce jako samozřejmost, nezdůrazňuje předpoklad nedokončeného pokání během pozemského života, který v *Dixit Martha* jen velmi nenápadně zmiňuje na rozdíl od autorů (zejména Tertullianus nebo Řehoř Veliký),²¹ kteří se zaměřují na obhajobu existence očištěného místa či procesu. Pokud jde o existenci očištěnce ohně,²² Hus vychází z I Cor 3 (s. 164), přičemž I Cor 3, 10–15 je základem učení o očištění dodnes.²³ Predestinace, na níž jsou všechny tyto argumenty postaveny, je potom něco, co už Hus považuje rovněž za samozřejmost a co ani zde nevnímá ve spojení s pokyny k dobrému jednání jako problém nebo věc hodnou vysvětlení.

To, že je možné, aby pozůstali svými prosbami za mrtvé uspíšili očištěncový trest duše zemřelého, Hus nějak zvlášť nedokazuje: „Ex iam dictis habetur,²⁴ quibus defunctis prosunt suffragia ad celeriore liberacionem a penis...“ Není důvod se zdržovat zdůvodňováním možnosti samotné vazby mezi mrtvými a živými, pro Husovy účely kázání *Dixit Martha* to není nutné. Později se dozvídáme, že myšlenku o urychlení očištění prosbami Hus přebírá od Řehoře Velikého (*Dialogorum libri IV*, IV, 60, 1, s. 200 a IV, 57, 16, s. 194)²⁵ a Tomáše Akvinského. Od uvedené argumentace tak bez vysvětlení výše zmíněných problémů rovnou přechází k otázce rychlosti očištění duší.

V centru Husovy pozornosti stojí augustinovské rozlišení tří druhů hříchu. Očištěnitelný je přitom jen tzv. lehký, každodenní hřích. Hus nazývá lehké hříchy „venialia expurganda“ a radí se tak k linii, kterou započal už Tertullianus tehdy, když naznačil pojem „venialia“.²⁶ Hus vychází přímo z Augustina, avšak doplňuje k jeho výrokům malou, ale velmi důležitou poznámku. Všední hříchy podle Husa nejsou

21 Tertullianus ještě nehovoří přímo o očištění, ale užívá výraz refrigerium interim (RATZINGER, J. *Eschatologie*, s. 140–142). K pojetí Řehoře Velikého viz LE GOFF, J. *Zrození očištěnce*, zejména s. 98–99.

22 I tento biblický argument už používal Augustinus, avšak výhradně ve spojitosti se dnem Posledního soudu, nikoli s očištěncem (např. AURELIUS AUGUSTINUS. *De civitate Dei*, XXI, 26, s. 799).

23 Srov. RATZINGER, J. *Eschatologie*, s. 142, 144.

24 Hus tím myslí první dva argumenty – nesmrtnost lidské duše a odměnu za jednání.

25 Řehoř Veliký byl prvním, kdo modlitby za mrtvé vysvětlil prostřednictvím doktríny očištěnce. Tento názor přebírá J. Le Goff od J. Ntediky – srov. Ntedikovo dílo *L'Évocation de l'au-delà dans prière pour les morts. Étude de patristique et de liturgie latines (IVe – VIIIe siècle)*. Louvain, Paris 1971, hl. s. 104–110; LE GOFF, J. *Zrození očištěnce*, s. 125.

26 Podrobněji k historii tohoto pojmu viz tamtéž, s. 211.

už jen očištitelné, ale očištěny být musí (*venialia expurganda*), očištec je nutností. Augustinus ještě nechápal posmrtnou očistu jako nutnou, ale jako možnou a málo pravděpodobnou. V jeho záhrobním světě pro další oblast, jako je očištec, nebylo místo. Hlavní podobou očisty byly už pozemské strasti a posmrtné očištění, které spočívalo v nějaké zkoušce, tak bylo nadějí jen pro velmi malý počet mrtvých.²⁷ V podstatě to byl jakýsi bonus, který jen umocňoval nevyzpytatelnost predestinace. Naproti tomu Hus, který se drží současné oficiální církevní doktríny, o očištcích nepochybuje, dokonce ho označuje jako *mansio* (stejně jako nebe a peklo) a žádání lehkého hříšníka do pekla neposílá. Zdá se, že očištec může pojmut libovolný počet duší a lze připustit, že většina křesťanů není sice dokonalá, ale snad ani hodna věčného zavržení, ačkoli Hus běžně v kázáních připomíná biblické podobnosti o široké cestě a prostorné bráně, která vede do pekla a po které mnozí kráčejí. S přijetím očištec se tedy ukazuje jako perspektivní i předpoklad, že spasených by nakonec nemuselo být tak málo, a máme před sebou další otazník ve vztahu predestinace a dobrého jednání, kterého si Hus nevíšimá. V praxi tak Husův optimismus narušuje občas pouze nejistota, jaký hřích je ještě lehký. Je to však nejistota vzhledem k poměru člověka a Boha nezbytná a vzhledem ke snaze donutit lidi k co nejlepšímu chování, dokonce žádoucí.

11.1.3. Jaký je očištec – rekonstrukce Husovy představy

Husovi sice v *Dixit Martha* nejde o samotný očištec, přesto nabízí díky účelu kázání informace, na jejichž základě lze jeho představu o tomto místě alespoň zčásti rekonstruovat. Jak jsem již řekla, očištec je v první řadě nutnost, a to doložená Augustinem, který rozlišil tři formy hříchu, a existencí principu zásluh. Do očištec putují po smrti těla nesmrtelné lidské duše, které si to zasloužily svým pozemským jednáním. Jsou to duše predestinované ke spáse (*salvandi*), které se však během pozemského života nestačily očištit od tzv. všedního hříchu (*non valde boni*). Proces očištění tedy musí (a jiná možnost není – *expurgandi*) dokončit v očištném ohni, utrpením v očištných trestech. Hus si však vůbec nevíšimá možnosti definovat očištec jako obdobu nebo prodloužení pozemského pokání a očištec je podle něj součástí onoho světa (očista začíná okamžikem tělesné smrti), má však odlišný charakter než peklo či nebeské království. Očištec je „*status medius*“ mezi peklem a nebeským rájem. Ovšem tuto ne příliš přesnou Husovu výpověď nelze chápat tak, že by byl očištec dalším místem na jejich úrovni. Očištec je stav (místo) před-nebeský (srov. *salvandi purgandi*), v němž každá duše trpí přesně v té míře, v jaké se nestačila na zemi dostatečně kát, a toto utrpení má vždy svůj konec.

Co je však očištec konkrétně? Hus označil očištec jako *mansio* (pobývání, meškání) duše po jejím odchodu z těla, jako *status medius* (střední stav) nebo jako *locus*

27 Podrobně viz tamtéž, s. 72–88.

meriti (místo zásluhy). Za důležitou charakteristiku očištěnce považoval přítomnost trestu. O samotném místě se toho stejně jako např. v případě pekla více nedozvíme, neboť dosavadní informace jsou pro připomenutí vztahu k lidskému jednání naprosto postačující.

Očištěnce začíná okamžikem tělesné smrti – post hanc vitam (s. 165), post mortem (s. 166), post exitum a corpore, post vincula (s. 166). Je to současně fáze přechodná, která teprve vede k nebeskému království, k věčnému životu. Zda se existence očištěnce omezuje na období očišťování, tj. mezi smrtí prvního očišťovaného a Posledním soudem, nebo existuje neustále jako místo, to ani další detailní časoprostorové otázky není důležité řešit, i když některé tyto otázky evokuje svým výkladem sám Hus. I bez nich myšlenka očištěnce funguje, a navíc jednoduše. V očištěnci vzniká zvláštní situace, kdy jsou duše zbaveny své úzké vázanosti na tělesnost, ale stále musí pociťovat utrpení a není jasně řečeno, zda prostředky očištění musí být také duchovního rázu. Ani očištný oheň totiž není blíže specifikován. Je to navíc situace, kdy duše ještě vnímají čas. Hus se totiž neostýchá hodnotit takto očištěnce částečně i z pohledu mrtvých. Jistotu mu dává církevní tradice, na vidění (visiones) a podobné prostředky se nespolehá.

Pro charakteristiku očištěnce v *Dixit Martha* je z časoprostorových otázek důležité jen to, že očištěnce je časově ohraničen a má charakter provizoria na rozdíl od definitivního nebe a pekla. Tento stav dočasnosti je důležité nahlížet dále jen z hlediska morálního, neboť se týká svědomí lidí, tj. jejich připravenosti předstoupit před Boha. Vztahuje se k lidské dignitas a capacitas, a tak se ukazuje, že otázky prostoročasu definitivně mizí nezodpovězené pod otázkou, jak a proč očištěnce probíhá, a to u Husa zcela přirozeně. V očištěnci jde výhradně o duchovní kvalitu člověka. Je to očekávání, že duše dosáhne konečně vlastní dokonalosti. Není to nerozhodnost, ale dotažení jejího celoživotního úsilí do konce – je to locus meriti. Jedná se o duchovní prostor, oblast, v níž individuální stavy duší tvoří duchovní společnost – ecclesia dormiens (s. 161). To, k čemu vede myšlenka na očištěnce, je skutečnost, že v okamžiku smrti již nelze důsledky našeho dosavadního jednání kromě jakési naděje v konečném pokání zvrátit a že předchozí pozemské jednání má fatální důsledky.

V *Dixit Martha* narážíme ještě na další téma spjaté s očištěncem – revenanty. Jejich existenci uznával již Augustinus, avšak upozorňoval, že někdy může jít o falešné zjevení. Hus se jimi sice explicitně nezabývá, avšak je nutné alespoň poznamenat, že pracuje s citací z Řehoře Velikého, v níž revenant hraje hlavní roli (*Dixit Martha*, s. 169–170; GREGORIUS MAGNUS. *Dialogorum libri IV*, IV, 57, s. 188–194; reminiscenci na toto exemplum najdeme také v listech – *Korespondence*, č. 39, s. 116 – ale v nich je to jen odstrašující příklad někoho, komu záleží na penězích, nikoli záležitost dokazující nějakou souvislost s očištěncem). Jde o exemplum, v němž mnich Justus navštívil ve snu svého bratra, aby jej informoval o posmrtném očištění svých hříchů. Nejde ovšem o revenanta zneklidňujícího živé, ale dokládajícího existenci posmrtného očištění a možnost jej ovlivnit z pozemského světa.

11.2. Účinnost proseb

Hus uznává, že svatí (sancti) se přimlouvají za mrtvé. Mohou totiž působit z onoho světa na duše v očistci (s. 204). Ovšem mnohem více jde v *Dixit Martha* o přimluvy pozůstalých a duchovních. Jak už jsem uvedla, aby byly jejich prosby účinné, musí být určeny lidem, kteří se během života provinili pouze všedními hříchy, neboť mezi kvalitou života a účinností proseb existuje přímá úměra: „... suffragantur sancti in purgatorio homini proportionaliter, ut meruit hic in via, quia solum hic est locus merendi, loquendo de merito, quod est libera sui dignificacio ad beatitudinem.“ (s. 165) Dokládá to rovněž slovy Řehoře Velikého z *Dialogů*: „Hoc tamen sciendum est, quod illic saltim de minimis nichil quisquam purgacionibus obtinebit, nisi bonis hoc actibus in hac vita adhuc positus, ut illic obtineat, mereatur.“ (s. 165, GREGORIUS MAGNUS. *Dialogorum libri IV*, IV, 41, 6, s. 150; v přetisku doplněném překladem: s. 414; obě citace v *Super IV Sententiarum*, IV, XLV, 5, s. 716) a o něco později: „Sciendum, quod illis sacre victime prosunt, qui hoc vivendo obtinuerunt, eciam ut eos post mortem bona adiuvent, que hic pro ipsis ab aliis fiunt.“ (Tamtéž; GREGORIUS MAGNUS. *Dialogorum libri IV*, IV, 59, 6, s. 200)

To je však jen jedna podmínka účinnosti proseb. Také prosebníci musejí žít dostatečně dobrým životem, i u nich funguje přímá úměra kvality jejich života a účinku proseb. Podkladem pro tyto úvahy (tentokrát zejména o duchovních sloužících mši) jsou Husovi opět slova Řehoře Velikého z *Dialogů* – GREGORIUS MAGNUS. *Dialogorum libri IV*, IV, 61, s. 202), která Hus shrnuje takto: „Secundo patet, quod sacerdos primo debet se ipsum in cordis conpuncione et carnis maceracione mactare, et tunc existens munda hostia hostiam corporis Domini ymolare, quia solum tunc digne ymolat et tunc Deus acceptat.“ (s. 166)

Prosby nikdy nejsou tak účinné, aby mohly zvrátit lidský osud. Mohou pouze, což není vůbec málo, zmírnit trest tím, že jej zkrátí. Tuto myšlenku zná Hus z Tomášova *In IV Sententiarum*: „... prosunt ad mitigacionem pene et ad acceleracionem glorie.“ (s. 168)²⁸ Ze stejného díla podle svých slov přebírá myšlenku, že existují čtyři druhy proseb za zemřelé: oblationes sacerdotum, elemosinae carorum, preces sanctorum, ieiunium cognatorum (s. 168).²⁹ Podle Husa je nejučinnější formou salutaris hostia, qui est Christus (s. 168). Ze strany člověka je však nejučinnější dobrý život (bene vivendo et iuvando vivos amplius indigentes – s. 168). Je třeba střídat modlitbu za konkrétního zemřelého s obecnou modlitbou za celou církev. Obecnou modlitbu nelze kvůli konkrétnímu mrtvému zanedbávat. Je na Bohu, aby ji rozdělil mezi jednotlivé duše:

„Et tunc licet alternare orando nunc specialiter pro persona, cui orans afficitur,

28 S. Thomae Aquinatis *Opera omnia I. In quattuor libros sententiarum*, liber IV, 45, 3, 3, expositio textus, s. 659. Ed. R. Busa. Stuttgart 1980. Index Thomisticus – Supplementum.

29 Tamtéž, 2, 3, 1, 2, s. 656.

ut sic affeccio acuatur et pro universali ecclesia, que debet plus amari, devocius oretur. Talis enim generalis oratio habet plus ratione meriti et secundum maiorem caritatem ordinate profusa, plus iuvat personam in purgatorio, si ibi est, cui deprecans specialiter obligatur. Deus enim partitur meritum orantis pro passis in purgatorio proporcionabiliter, ut ipsi decedentes in maiori gracia amplius meruerunt.“ (*Dixit Martha*, s. 168, srov. *Iohannis Wyclif Sermones*, IV, II, s. 21)

Z tohoto základu poté pramení podrobná a rozsáhlá Husova kritika konkrétních prohřešků při pohřbech, přičemž nejvýraznějším, a proto nejvíce kritizovaným, je třicet mší a obecně kupčení s nimi. Hus kritizuje také samotné důvody, tj. jednotlivé hříchy, které ke kupčení vedou: avaricia, mala vita, diffidencia. Kritizuje také obecně mši špatného kněze, která nicméně nemusí být zcela bez účinku (s. 175).

11.3. Další eschatologická témata v *Dixit Martha*

11.3.1. Detaily očištění procesu, lůno Abrahámovo, posmrtný osud pokřtěných dětí, závěti, role kazatelství

V souvislosti s pohřebními obřady se objevují také další témata, která jsou z hlediska eschatologie běžně hodna pozornosti. Ovšem nikoli u Husa. Hus se jich dotýká jen letmo, jakoby náhodou a neuvědomuje si další důležité souvislosti a důsledky, které tyto jeho zmínky mohou mít.

Již jsem naznačila, že Hus hovoří o dnech v očištění, o rychlejším očištění, běžně užívá výrazy jako *eo die* nebo *quottidie*, ale dále to nerozvádí.

„Si vero omnes eodem die sufficienter purgat, tunc sequenti die modici in purgatorio remanebunt, ymo nulli, nisi quorum ipso sequenti die anime relictis corporibus ad purgatorium pervenissent.“ (s. 174)

Také není jasné, co přesně Hus myslí výrokem „*cicius liberarent*“ (s. 160) nebo „*ardet diutissime*“ (s. 164; I Cor 3). Nevíme ani, jak může vědět, že „*tamen non purgat sufficienter omnes una missa, vel omnibus missis die uno celebratis...*“ (s. 174) Pro Husa to není středem zájmu, není to podmínkou toho, aby zdůraznil to podstatné, k čemu mají eschatologické výroky v *Dixit Martha* vést. Stejně je to s výroky o již zmiňovaných třiceti mších:

„... non opus est triginta missis, cum plures leguntur misse, quam moriuntur homines, qui forent regulariter expurgandi. Nam parvuli baptizati dum moriuntur, vadunt ad patriam, qui nondum actualiter peccaverunt, et multi cristiani, ut speramus, adulti plene in presenti purgati eciam evolant ad patriam. Ideo vel dicat illud mendacium asserens, quod tot anime a purgatorio liberantur minime, quot misse celebrantur, et alique

remanent in purgatorio, et tunc plures vadunt quottidie ad purgatorium, quam misse celebrantur, quod videtur falsum calculando experientialiter mortem purgandorum hominum et missacionem sacerdotum.“ (s. 173–174)

Na jedné straně tak Hus odmítá přesně stanovit počet mší potřebných k vysvození všech duší, které jsou v očistci, a zastává tak názor známý např. od Tomáše Akvinského, že nejlepší je v takové nevědomosti sloužit mší co nejvíce. Na druhou stranu se nebojí hovořit o počtu mrtvých, kteří mají být očištěni. Jeho kázání je tak proloženo na jedné straně výrazy jako „ut speramus“ nebo výroky jako „Et quis scit, quem triginta misse a purgatorio liberarunt?“ (s. 169), na straně druhé čteme např. „... videtur falsum calculando experientialiter...“, a to dokonce bez odkazů na bibli nebo jiné autority.

Dalším tématem je lůno Abrahámovo. V rámci dokazování, že honosné pohřby nejsou pomocí mrtvým, ale jen útěchou živým, Hus cituje z Augustina výroky, v nichž se mimo jiné hovoří také o Abrahe gremium (s. 161). Je to však jen součást citace, která je určena k jiným účelům, než je výklad tohoto tématu, a tak se dalších informací o něm nedočkáme. Rovněž v *Super Quattuor sententiarum* (IV, XLV, 3, s. 713) je ve výkladu Hus velmi strohý.

Podobně je to s podrobnějším vysvětlením posmrtného osudu pokřtěných dětí, o kterých tvrdí jen to, že do očistce nejdou, jak jsme viděli výše. Hus také kritizuje způsob uzavírání závětí a další dění okolo pohřbů, ovšem zde už se více než o poslední věci jedná o kritiku konkrétních hříchů.

Na závěr je třeba poukázat ještě na jeden již známý aspekt Husovy eschatologie. Má-li pohřeb přinést pozůstalým i zesnulým nějaký prospěch, je to i díky napomínání pozůstalých. V *Dixit Martha* proto nacházíme nezastupitelnou roli kazatelství, navíc zdůrazněnou ve zvláštních výročích, které tuto roli popisují a které Hus opět přejímá z Wyclifa:

„Ecce, tales hortaciones faciende sunt in exequiis mortuorum et non vane laudes vel gesta infidelia aut opera incerta vel mendosa, per que tam superstites quam mortui sunt gravati. Aptemus ergo hortaciones ad fletum pro comisso crimine provocantes, recolendo, quomodo Dominus noster Iesus in suscitacione Lazari quadriduani in monumento fetentis secundum fidem ewangelii fuerat lacrimatus, attendendo autem communiter ad vitas vel modos exequiarum vel carnalium amicorum et ad laudes mendosas predicantium.“ (s. 162; *Omne quod. In Iohannis Wyclif Sermones*, IV, XI, s. 94–95)

11.4. Srovnání s prameny *Dixit Martha*

11.4.1. Srovnání s Husovým komentářem *Super Quattuor sententiarum*

Hus přebírá do svého kázání *Dixit Martha* řadu pasáží z předchozího *Super Quattuor sententiarum*,³⁰ a to ze XLV. distinkce čtvrté knihy (*Super IV Sententiarum*, IV, XLV, s. 711–720). Už v této distinkci odpovídá na otázku, jaká existují po tělesné smrti místa pobytu pro duše: „Utrum anime de hoc exientes seculo habent diversas habitaciones?“ Také hovoří velmi podrobně o očistci stejně jako v *Dixit Martha* v první řadě v souvislosti s prosbami za mrtvé a jejich správným pojetím: „Utrum suffragia vivorum prosint animabus defunctorum?“; „... ad quod valeant vivorum suffragia animabus defunctorum.“; „... utrum suffragia facta per malos iuvent mortuos“; „... utrum missa sacerdotis mali missantis in peccato mortali prodest defunctis sanctis in purgatorio...“ (Tamtéž.)

Hus toho o očistci v *Super Quattuor sententiarum* neříká o mnoho více než v *Dixit Martha*. Jedinou podstatnou věcí, kterou čteme v komentáři oproti zmíněnému kázání navíc, je informace o tom, že v očistci je „pena sensus et dampni“ (*Super IV Sententiarum*, IV, XLV, 3, s. 713). Tím tedy odpovídá alespoň na jednu otázku, kterou jsem uvedla při rozboru *Dixit Martha* jako otázku, kterou *Dixit Martha* evokuje, nicméně ponechává bez odpovědi.

Dále již očistec v komentáři funguje jako podklad pro úvahy o prosbách za mrtvé stejně jako později v *Dixit Martha*. Podívejme se nyní na to, co z tohoto komentáře najdeme v pozdějším kázání.

V první řadě to je určité dovození očistce na základě tří předpokladů (*Super IV Sententiarum*, IV, XLV, 4, s. 714; *Dixit Martha*, s. 163) – věčnost lidské duše, princip zásluhy a odměny, uvedení jejich stejných biblických východisek (Mt 1, 28, Mt 25, 31, Hbr 11, 6) a konstatování existence tří tzv. mansiones (*Super IV Sententiarum*, IV, XLV, 4, s. 714; *Dixit Martha*, s. 164). V souvislosti s tím Hus v obou dílech uvádí, že existují tři druhy lidí podle velikosti lásky k Bohu (tamtéž) a ke světu a přes toto rozlišení se dostává k tomu, která skupina musí být po smrti očištěna, a vyvozuje nutnost existence očistce, tzv. status et locus medius (*Super IV Sententiarum*, IV, 4, s. 715; *Dixit Martha*, s. 165). Všechny výroky zde Hus přejímá ze *Super Quattuor sententiarum* do *Dixit Martha* téměř doslovně.

Do *Dixit Martha* Hus přebírá rovněž téměř doslovně pasáž o očistném ohni a interpretaci I Cor 3, 12 (*Super IV Sententiarum*, IV, 4, s. 716; *Dixit Martha*, s. 164).

S podobnou přesností se v *Dixit Martha* drží i výroky z komentáře o Tomášově rozdělení účinných proseb (*Super IV Sententiarum*, IV, 5, s. 716; *Dixit Martha*,

30 Na některé přejímky ze *Super Quattuor Sententiarum* upozorňuje A. Vidmanová v edici *Positiones*. Nevypisují všechny výroky, neboť ty nejdůležitější pro tento rozbor jsem již uvedla v rozboru *Dixit Martha*.

s. 168), o přímé úměře mezi pozemskými zásluhami a posmrtnou odměnou či odplatou (např. *Super IV Sententiarum*, IV, 5, s. 716; *Dixit Martha*, s. 165), ovšem zde už nacházíme i u Lombarda obdobné myšlenky. U Husa potom čteme stejně jako v *Dixit Martha* výroky o tom, že pouze v pozemském světě je tzv. locus merendi (*Super IV Sententiarum*, IV, 5, s. 717; srov. *Dixit Martha*, s. 165), a samozřejmě o tom, že daleko lepší a jistější je nyní jednat dobře než usilovat o osvobození po smrti (*Super IV Sententiarum*, IV, 5, s. 717; *Dixit Martha*, s. 166).

Uvedla jsem místa, z nichž Hus přejímá do kázání *Dixit Martha* delší pasáže, ovšem do tohoto kázání přejímá ještě i několik dalších výroků pojednávajících o zmíněné tematice, které jsou roztroušeny v uvedené distinkci. Originalita kázání *Dixit Martha* vůči komentáři *Super Quattuor sententiarum* tak spočívá pouze v doplnění některých pasáží a v pořadí řazení přejetých výroků. *Super Quattuor sententiarum* se stalo pro Husovo *Dixit Martha* naprosto stěžejním východiskem, a to z hlediska jednotlivých myšlenek i celkového smyslu kázání.

11.4.2. Srovnání s Lombardovými *Sententiarum libri quattuor*

Pokud jde o vztah k Husově předloze v *Super Quattuor sententiarum*,³¹ tj. k Lombardovým *Sentenciis*, Hus se ve svém komentáři odráží od obecného Lombardova tématu 45. distinkce 4. knihy, tj. od problematiky různých příbytků duší a problematiky proseb za mrtvé, a nacházíme zde i některé podobné výroky a v tomto ohledu tak Lombardus přes *Super Quattuor sententiarum* promlouvá i do *Dixit Martha* – Augustinovu myšlenku o tom, že přímluvy za mrtvé nejsou pro velmi zlé pomoci, ale pouze útěchou jejich pozůstalých (*Sententiae*, IV, 45, 2, 2, s. 524 a dále v této distinkci; *Dixit Martha*, s. 161; *Super IV Sententiarum*, XLV, 1, s. 712), výrok o tom, že přímluvy neslouží k získání zásluh, ale ke zmírnění trestu nebo urychlenému zisku slávy (*Sententiae*, IV, 45, 2, 4, s. 525; *Super IV Sententiarum*, s. 716; *Dixit Martha*, s. 168) nebo opět Augustinův výrok „Non eis nova merita comparantur...“, který má poukázat na to, že veškeré zásluhy je nutné si zjednat osobně během pozemského života (*Sententiae*, IV, 45, 2, 3, s. 525; *Super IV Sententiarum*, IV, XLV, 5, s. 716, *Dixit Martha*, s. 165).

Lombardus ještě přímo o očistci jakožto místě ve svém díle nehovořil, zmínil se však občas o očistném ohni (*Sententiae*, IV, 45, 5, 1, s. 527 nebo IV, XXI, 4, 1, s. 381) pro lehké hříchy nebo o „mediocriter boni“ (tamtéž). Pasáže o očistci jsou tedy ve srovnání s původními *Sentenciis* sice celkově novinkou, ale stavějí na již známých výrocích a myšlenkách. Výrok z Lombardových *Sentencií* dokonce nacházíme v Husově *Dixit Martha*, aniž by zazněl v dané distinkci v jeho komentáři k *Sentenciis*. Jedná se o Augustinovo tvrzení: „Preclaras exequias in conspectu

31 *Positiones* upozorňují jen na jednu shodu s Husovým *Dixit Martha*.

hominum purpurato illo diviti exhibuit turba famulorum, sed multo cariores in conspectu Domini ulceroso illi pauperi ministerium angelorum exhibuit, qui eum extulerunt non in marmoreum tumulum, sed in Abrahe gremium.“ (*Dixit Martha*, s. 161; *Sententiae*, IV, 45, 3, s. 525).

11.4.3. Srovnání s Wyclifovým kázáním *Dixit Martha ad Jesum*. Joh. XI°, 21

Na to, že Hus čerpá v *Dixit Martha* také ze stejnojmenného³² Wyclifova kázání, upozornil již Jan Sedlák.³³ Hus odtud přebírá hlavní myšlenky svého kázání, někdy je přímo cituje. Přejímá výhradně myšlenky, které úzce souvisejí s pohřby – zejména úvahy o prosbách za zemřelé a kritiku vnějškovosti pohřbů. Sám Wyclif se ve svém kázání nesoustředí jen na pohřby a prosby za mrtvé. Je to pro něj pouze jeden z problémů, který jej navíc nedovádí jako Husa k problematice očistce. O očistci se v celém kázání zmiňuje pouze třikrát (*Iohannis Wyclif Sermones*, IV, s. 20–21). Mnohem důležitější je zde pro něj otázka Kristova božství a lidství a pojetí eucharistie.

V následujícím srovnání nebudu uvádět veškeré shody Wyclifova a Husova kázání, neboť ty pro moje účely nejsou vždy podstatné. Zaměřím se na výroky související s eschatologickou problematikou a nebudu vždy citovat celé pasáže. Někdy pouze odkážu na místa v edici *Iohannis Wyclif Sermones* a v edici *Positiones*, neboť často se jedná o výroky, které přecházejí od eschatologie k čistému moralizování, navíc v poslední jmenované edici je naprostá většina Husem citovaných úseků zřetelně kurzívou.

Hus stejně jako Wyclif vychází z Io 11, 21 a na základě toho také kritizuje vnějškovost současných církevních praktik, zejména těch, které se týkají pohřbů. A tak hned v úvodní části k tomu téměř doslova cituje řadu výroků z Wyclifova kázání (*Dixit Martha*, s. 157–158, *Iohannis Wyclif Sermones*,³⁴ IV, s. 13–14). Z Wyclifova kázání Hus přejímá (ne však doslovně) i vyjádření údivu nad tím, že se v současnosti přeceňují přímluvy za mrtvé, ačkoli nemají řádný základ v bibli:

„Circa hoc evangelium dubitatur utrum exequie mortuorum et ritus gentiles introducti sunt fundabiles in scriptura.“ (*Iohannis Wyclif Sermones*, IV, s. 17)

Srov.: „Sed currit dubium, cur homines moderni temporis ad tantum inmituntur mortuorum suffragiis, cum in tota sacra Scriptura non docuit hoc Spiritus Domini

³² *Iohannis Wyclif Sermones*. Vol. IV, sermo II, s. 11–24. Názvy Wyclifových děl (včetně zkratky biblického místa) přebírám z edic, s nimiž pracuji.

³³ SEDLÁK, J. M. *Jan Hus*, s. 217 a pozn. 4 a 5 na této straně. Srovnání obou kázání přináší bez zaměření na eschatologii DE VOOGHT, P. *L'hérésie de Jean Hus*, Tome II. Louvain 1975, s. 918–931.

³⁴ V případě Wyclifova kázání odkazuji kvůli podobnosti názvu s Husovým kázáním na celý soubor *Iohannis Wyclif Sermones*.

expresse preter librum Machabeorum, qui non est de Veteris Testamenti aud Iudeos canone..." (s. 171)

Wyclif nekritizuje knihu Makabejskou, neboť ji považuje za doklad toho, že pohřební obřad má být slavnostní svojí zázračností a duchovností, nikoli materiálně. To je však myšlenka, která Husovu *Dixit Martha* neprotiřečí. Další kritické narážky Hus přejímá opět v hojně míře. Jedná se především o kritiku mnohých zhoubných pohanských zvyků (hodování – *Dixit Martha*, s. 164–165; *Iohannis Wyclif Sermones*, IV, s. 19; slavnostnost pohřbů – *Dixit Martha*, s. 162–163; *Iohannis Wyclif Sermones*, IV, s. 19; poplatky za sloužení většího počtu mší – *Dixit Martha*, s. 170, *Iohannis Wyclif Sermones*, IV, s. 20; nakládání se závěťmi – *Dixit Martha*, s. 162–163, *Iohannis Wyclif Sermones*, IV, s. 19; spoléhání se boháčů na prosby pozůstalých a duchovních – *Dixit Martha*, s. 159–160, *Iohannis Wyclif Sermones*, IV, s. 20 a další prořešky) a ještě ji dokonce rozvádí (*Dixit Martha*, s. 159–160), ačkoli Wyclifa přímo necituje. Příčinu špatných pohřebních obřadů vidí v daných kázáních oba autoři shodně v nepochopení pravého smyslu těchto obřadů, jejich významu pro lidskou spásu. A tak Hus přejímá z Wyclifova kázání i Augustinovo tvrzení, že okázalé pohřby jsou jen útěchou živým, ale nikoli pomocí mrtvým (*Dixit Martha*, s. 161, *Iohannis Wyclif Sermones*, IV, s. 18).

Vidíme, že toto Wyclifovo kázání poskytuje především kostru pro Husovo samotné rozsáhlé moralizování, nikoli pro nějakou výraznější eschatologii, ačkoli i ono jako určité východisko ve velmi omezené míře (mnohem omezenější než u Husa) eschatologickou problematiku sleduje a pozorujeme to zejména v myšlenkách upozorňujících na souvislost jednání a posmrtného osudu. Hus však tyto ideje ctil již mnohem dříve, a právě proto se odhodlal v tak velké míře vycházet z Wyclifova kázání.

Hus si společně s Wyclifem myslí, že některé pohřební úkony mohou prospět mrtvému jen v té míře, do jaké se o to sám během svého života zasloužil, a že důvody přemrštěného lpění na nich je nutné hledat ve snaze získat si světskou slávu a uchovat si útěchu:

„Cum enim mortui ex fide sunt iam extra statum merendi, patet quod omnes tales exequie vel consuetudines quantumcunque sumptuose fuerint non prosunt defunctis nisi fere de quanto meritorie fuerint viventibus.“ (*Iohannis Wyclif Sermones*, IV, s. 18)

Srov. např.: „Ex quo patet, quod suffragantur sancti in purgatorio homini proporci-
onaliter, ut meruit hic in via, quia solum hic est locus merendi, loquendo de merito,
quod est libera sui dignificatio ad beatitudinem.“ (*Dixit Martha*, s. 165, srov. *Super IV
Sententiarum*, IV, XLV, 5, s. 716)

„Non enim videtur ratio quare mundo dives tam sumptuose et sollempniter sepelitur nisi vel propter mundanam gloriam servandam in genere vel propter solacia in viventibus conservanda.“ (*Iohannis Wyclif Sermones*, IV, s. 18)

Srov. „Aspice quinto, ad quid est sumptuosa divitis sepultura, que est bonorum inutilis consumcio et fama volatilis superstitum.“ (*Dixit Martha*, s. 159–160)

To předpokládá další shodné Husovy myšlenky s Wyclifovými. Mrtvý je již mimo tzv. status merendi (*Dixit Martha*, s. 164–165; jinými slovy *Iohannis Wyclif Sermones*, IV, s. 19) a v očistci se délka očistění řídí skutky, které dotyčný stihl vykonat během pozemského života. Osvobození z očistce lze uspišit, ovšem vždy jen adekvátně k pozemským zásluhám mrtvých a prosebníků. Konečné rozdělení zásluhy církve je v rukou Boha, který ji rozděluje podle dignitas, což je pojem, který znovu nacházíme i u Husa (*Iohannis Wyclif Sermones*, IV, s. 21, *Dixit Martha*, s. 163, 166). A tak oba autoři shodně zdůrazňují, že je bezpečné spoléhat se jen na vlastní jednání, což je však myšlenka, kterou zdůrazňuje už i Lombardus.

„Videtur autem michi quod securissimum foret hominem pro tempore quo viat iuste vivere et non in suffragio excestorum vel aliorum oratorum pro suis temporalibus nimis confidere.“ (*Iohannis Wyclif Sermones*, IV, s. 21)

Srov. např.: „Unde ex eius verbis patet primo, quod securius est bene vivere quam post mortem ab aliis liberationem expectare.“ (*Dixit Martha*, s. 166)

Je třeba hledět na užitek celé církve bojující a mlčky, tj. bez světského předvádění se, pracovat, protože k tomu je vymezen zde náš pobyt na světě, na rozdíl od Husa podle Wyclifa třeba i manuálně – stavět cesty, dělat cokoli prospěšného pro lidi. Wyclif není v kritice ostřejší než Hus, který jde ještě více do detailu, ovšem v jedné věci je ve srovnání s Husovým *Dixit Martha* přece jen Wyclifovo kázání odvažnější – Wyclif i v něm zařazuje antikristovskou terminologii. Světsky zaváděné almužny totiž podporují Antikristovo ustanovení.

11.4.4. Srovnání s Wyclifovým kázáním *Omne quod dat mihi pater ad me veniet*. Joh. VI°, 37

Z Wyclifova kázání *Dixit Martha ad Jesum* Hus přejal více myšlenek než přímo citací a těchto myšlenek souvisejících s pohřebními obřady bylo opravdu mnoho. Z dalšího Wyclifova kázání *Omne quod*³⁵ Hus cituje hodně a celé dlouhé pasáže; tyto

35 *Iohannis Wyclif Sermones*, IV, XI, s. 89–95.

citace najdeme v edici Anežky Schmidtové *Positiones* zvýrazněny kurzivou, proto v jejich případě pouze odkazují na konkrétní místa ve zmíněné edici.

Již po úvodu, který Hus přejal z velké části z Wyclifova *Dixit Martha ad Iesum*, začínají rozsáhlé citace Wyclifova *Omne quod*.

První v pořadí je rozlišení chvályhodných a zavrženíhodných příčin současného konání pohřbů, které Hus přejímá téměř doslova a jehož část jsem již v Husově podání uvedla v rozboru Husova *Dixit Martha*:

„Multiplex ponitur causa quare fiunt in ecclesia exequie mortuorum, aliqua vera et laudabilis et aliqua sophistica et dampnabilis. Laudabilis autem consistit in tribus, primo quod de morte Christi et de causa nostri peccati devocius recolamus, secundo ut attendendo ad miserias mortui nosmet ipsos in moribus corrigamus et tercio ut devocius orando pro mortuis dormienti ecclesie adiutorium impendamus. Triplex autem ponitur causa nephanda dyaboli quare mortuorum exequie sunt hodie sic sollempnes; prima ut apud mundum nomen divitis defuncti solempnius celebretur, secunda ut vita mortui per multa mendacia commendetur et tercia pharisaica ut lucrum temporalium sacerdotibus cumuletur.“ (*Omne quod*, s. 89–90, srov. *Dixit Martha*, s. 158–159 a s. 161)

Další pasáží, kterou Hus přebírá tentokrát hlavně z hlediska obsahového a necituje ji celou doslova, je poměrně dlouhý úsek o tom, že současná podoba pohřbů škodí mrtvým i živým, neboť se zvětšuje hřích mrtvých a prosba za mrtvé se májí účinkem. Stejně jako z Wyclifova *Dixit Martha ad Iesum* i z jeho *Omne quod* přebírá myšlenku, že člověk si může získat zásluhy jen během pozemského života, kdy má k dispozici tělo, díky němuž může jednat, a že právě jednání vše, k čemu jsou určeny pohřby, ovlivňuje:

„Circa hoc evangelium dubitatur utrum exequie tantum sollempnisate hodie sint generaliter meritorie, et certum est quod non; quia communiter nocetur tam vivis quam mortuis in sollempnisando tales exequias; vivis quidem, quia vane pro honore mundi bona pauperum superflue expenduntur, et nocent mortuis, quia suffragium superstium amicorum subtrahitur et occasione ministrata de male quesitis temporalibus inchoatum peccatum perficitur;“ (*Omne quod*, s. 92, srov. *Dixit Martha*, s. 159, kde není vyznačeno kurzivou: „nocent vivi pauperibus... perficitur“)

Stejně jako Wyclif se také Hus poté navrácí k chvályhodným příčinám pohřbů, k tomu, že nám mají připomenout, že i my zemřeme, že je třeba bojovat proti trojímu nepříteli a že nic vyloženě světského nemá hodnotu, a opět z Wyclifova *Omne quod* (*Iohannis Wyclif Sermones*, IV, s. 95) cituje, a to včetně pro nás významného Ecl 6, 40. U Wyclifa a Husa se tak objevuje v tomto případě stejný důvod zařazení eschatologických výroků, byť u Wyclifa jsou to výroky značně sporadické. Rovněž výzva ke konání napomenutí během pohřbů a závěrečná kritika současných závětí,

kteří se řídí hříchem (vše *Omne quod*, s. 95), najdeme převzaté z Wyclifova kázání v Husově *Dixit Martha*. Vzhledem k velkému rozsahu pasáže uvádím jen ukázkou, z níž jsem mnohé již citovala v rozboru Husova *Dixit Martha*, abych alespoň naznačila, jak u Wyclifa vypadá celá pasáž:

„... rectificant exequias mortuorum, et specialiter ad hoc valent viventibus quod possent contueri ut in speculo quomodo, sicut talis defunctus est mortuus sic illi sunt necessario morituri. Et consideracio talis speculi moveret superstites ad in omni genere peccati tribus hostibus resistendum (...) Nam saccus stercorum hic tenerius educatus dum fuerit mortuus plus vilescit et dum sepe mali spiritus fuerant super vivum corpus huiusmodi dominati, pari evidencia dominabuntur et agitabunt ipsum iam mortuum, specialiter si possunt ex hoc superstites habundancius perturbare (...) Quid ergo valet sibi transacta gula sive luxuria, cum finis talis necessario consequetur? (...) Tales ergo hortaciones faciende sunt in exequiis mortuorum et non vane laudes vel gesta infidelia aut opera machinata per que tam superstites quam mortui sunt gravati. Aptemus ergo hortaciones ad fletum pro commisso crimine populum provocantes... Attendendo autem communiter ad vitas vel modos executorum vel carnalium amicorum, patet quod talis dives est communiter maledictus qui confidit in tali homine, cum tales communiter plus nocent mortuis ex malicia vite sue. Ideo testamenta facta hodie sapiunt communiter peccatum tam ex parte mortui testantis quam ex parte superstitis legem testantium exequentis. Ideo securum foret vivere modo quo docuerunt Christus et sui apostoli et edificando ecclesiam, quantum sufficimus, calcando temporalia in parva quantitate et paupere ministrata sine facta solemnisatione huiusmodi in celestibus conversari.“ (*Omne quod*, s. 94–95, *Dixit Martha*, s. 161–162)

Wyclif v *Omne quod dat michi* staví prosby za zemřelé do popředí stejně jako podle něj i Hus. Zmiňuje se i o očistci (ecclesia dormiens), avšak podrobněji se očistcem stejně nezabývá (*Omne quod*, s. 89) a i po srovnání s tímto dalším Wyclifovým kázáním je tedy jasné, že v Husově zařazení pasáží o očistci do *Dixit Martha* nemůžeme vidět přímý Wyclifův vliv. Přesto je vliv Wyclifa na Husovo *Dixit Martha* zásadní, a to v tom smyslu, že Hus přejímá z Wyclifových kázání doslova či volněji výroky o nutnosti dobrého jednání a výroky z Wyclifovy kritiky. Musíme však mít na paměti, že Wyclif zde spíše hraje Husovi do noty, než že by Hus díky němu uvedené myšlenky nově objevil. Domníváme se, že Hus by se ani neodvážil z Wyclifa citovat, pokud by již mnohem dříve nebyl o stejných věcech přesvědčen třeba i díky jiným autoritám, jak to vidíme v Husově předchozím díle.

Až na důkaz očistce a závěrečnou pasáž o mystériu mše a kritiku špatných kněží, kteří mši slouží, našel Hus inspiraci ve dvou zmíněných Wyclifových kázáních, která nejsou primárně eschatologicky zaměřená. Sloužila Husovi zejména jako hlavní osa kázání. Vybíral si z nich to, co se mu pro jeho účely hodilo, nekopíroval je celá (např. z *Omne quod* nepřevzal důležitou pasáž o charakteru hostie a především

o predestinaci a předzvědění) a jednotlivé výroky či pasáže skládal tak, aby to vyhovovalo jeho cílům. K tomu ještě podotkneme, že podobně jako v Husově kázání ani v těchto dvou Wyclifových nejsou zřetelnější hrozby a kazatelské emoce, což může být dalším projevem Wyclifova vlivu.

11.5. Srovnání s díly, která vycházejí z Husova *Dixit Martha*

Nyní chci ukázat také to, jaký osud Husovo *Dixit Martha* mělo, jak odlišné závěry z něho někteří autoři vyvodili a jaké názory se v Husově době o očistci objevovaly.

11.5.1. Srovnání s *De purgatorio* Mikuláše z Drážďan

Dalším dílem, s nímž budu Husovo *Dixit Martha* srovnávat, je proto traktát *De purgatorio*,³⁶ v němž už má Mikuláš z Drážďan, který z Husova *Dixit Martha* částečně vychází, jiný cíl než Hus a před ním Wyclif. Snaží se existenci očistce vyvrátit. V Mikulášově traktátu se přesto objevuje velké množství pasáží z Husova zmíněného kázání. Jana Nechutová dokázala, že Mikuláš čerpal z Husa a že svoje dílo, psané kromě úvodu formou dialogu mezi mohamedánem (zde podle de Vooghta takto obecně označení katolíci) a wyclifistou (představuje Mikulášovy názory) sepsal nejdříve koncem roku 1415.³⁷

Mikulášův traktát je namířen proti těm, kteří existenci očistce zastávají, i proti samotné představě existence očistce. Mikuláš podobně jako Hus a Wyclif kritizuje *laudabilis consuetudo* či *consuetudines humanae*, současnou církevní praxi. Stejně jako zmínění autoři vidí jediný vzor toho, co dělat a jak se chovat, v bibli. Je však přesvědčen, že spásu si člověk může zasloužit jen svým jednáním během pozemského života a že přímluvy očišťovaným duším nepomáhají, neboť žádný očištec neexistuje. Mikuláš se tedy od řady výroků z Husova *Dixit Martha* dostává k zásadně odlišným závěrům a předznamenejme, že v tom bude pokračovat Mikuláš z Pelhřimova.

Mikuláš čerpá z Husa hned v úvodu, když se snaží jako jedinou cestu do nebe ukázat dobré jednání a opírá se jako o jedinou nezpochybnitelnou autoritu o Krista

36 DE VOOGHT, P. Le dialogue „De purgatorio“ (1415) de Nicolas de Dresde. In *Recherches de Théologie ancienne et médiévale* 42. Louvain 1975, s. 132–223 (edice na s. 153–223). Srovnání hlavních myšlenek dialogu a Husova *Dixit Martha* přináší P. de Vooght tamtéž, s. 147–150.

37 NECHUTOVÁ, J. Husovo kázání „Dixit Martha“ a Mikuláše z Drážďan traktát „De purgatorio“. *LF*, 1965, 88, s. 147–157. Opak tvrdil Jan Sedlák, podle kterého existovala ještě před Husovou smrtí nějaká verze Mikulášova dialogu – Mikuláš z Drážďan. *Hlídky: měsíčník vědecký se zvláštním zřetelem k apologetice a filosofii*, 1914, roč. 31, s. 697.

a o původní křesťanskou tradici. Přejímá z Husova kázání obrovské množství výroků, proto upozorním jen na ty nejvýraznější:

„Denique nec prophete, nec Christus cum suis appostolis nec sancti eorum sequaces proximi orare pro mortuis docuerunt explicite sed docuerunt valde sollicite populum ut, vivens sine crimine, esset sanctus. Unde Salvator in sermone suo quem fecit in monte...“ (*De purgatorio*, s. 154, *Dixit Martha*, s. 172)

Pasáž Mt 7, 13–14. (*De purgatorio*, s. 154, *Dixit Martha*, s. 173)

„Sic, sine dubio, si homines bene viverent more sanctorum, immediate post mortem ad patriam pervenirent. Quis enim ignorat quoniam via securissima ad vitam est vivere ut Christus et apostoli eius docuerunt.“ (*De purgatorio*, s. 154, *Dixit Martha*, s. 177, 179)

„Beatius est quippe liberum exire quam post vincula libertatem querere (...) quia nemo recipit de mercede post hanc vitam, nisi secundum quod meruit in hac vita, quia solus status huius vite est status meritorius...“ (*De purgatorio*, s. 155, *Dixit Martha*, s. 166, *Super IV Sententiarum*, IV, 5, s. 717)

Ecl 9, 10 (*De purgatorio*, s. 155, *Dixit Martha*, s. 165)

Mikuláš stejně jako Hus cituje z Řehořových *Dialogů* – *Dialogorum libri IV*, IV, 62, 3, s. 206 (*Dixit Martha*, s. 166; *De purgatorio*, s. 156) nebo z Augustinova *De civitate Dei*, I, 2 (*De purgatorio*, s. 156, *Dixit Martha*, s. 163).

Ani Mikuláš však nezapomíná na nezbytnou podmínku spásy – na Boží milost.

V tuto chvíli se Mikuláš s Husem rozcházejí, neboť výchozí myšlenky o dobrém jednání využívá Mikuláš pro svoji teorii o tzv. tristega domus, v němž není místo pro očistec, a tudíž ani pro prosby za zemřelé (*De purgatorio*, od s. 158). K cíli vyvrátit existenci očistce a účinnost proseb vedou v *De purgatorio* další z Husova kázání známé výroky a myšlenky, které Hus užíval za jiným účelem:

údiv nad přemrštěným lpěním na prosbách, které nemají v bibli výslovnou oporu (*De purgatorio*, s. 159, *Dixit Martha*, s. 171, srov. také *Iohannis Wyclif Sermones*, IV, II, s. 17); odmítání zjevení jako důvěryhodného dokladu (*De purgatorio*, s. 161, *Dixit Martha*, s. 170–171); podobně se pasáž o knize Makabejské, jejíž hodnota je zpochybňována a je požadován důkaz z Nového zákona, stává součástí procesu popření očistce (*De purgatorio*, s. 159–161, *Dixit Martha*, s. 171–172, 177); kritika závětí (*De purgatorio*, s. 176, *Dixit Martha*, s. 162, srov. *Omne quod*, s. 95); vyvrácení lži neprávem připisované Řehořovi (*De purgatorio*, s. 162, *Dixit Martha*, s. 172); kritika třiceti mší, mystérium mše (*De purgatorio*, s. 162–164, *Dixit Martha*, s. 170–176); dlouhá pasáž o špatných příčinách pohřbů

11. Eschatologie v kázání *Dixit Martha ad Iesum*

a o jejich neblahém dopadu na společnost včetně historky o bohatém správci hostiny z Lc 16, 27–28 (*De purgatorio*, s. 173–177, *Dixit Martha*, s. 159–163); historka o tom, jak Augustinus vrátil dědictví (*De purgatorio*, s. 176–177, *Dixit Martha*, s. 162); Lc 14, 12–14 (*De purgatorio*, s. 175, *Dixit Martha*, s. 160, *Iohannis Wyclif Sermones*, IV, II, s. 19); AURELIUS AUGUSTINUS. *De civitate Dei*, I, 12, s. 14 (*De purgatorio*, s. 175, *Dixit Martha*, s. 160–161, *Iohannis Wyclif Sermones*, IV, II, s. 18).

Dokonce přebírá i pro Husa zásadní citaci Sir 7, 40 (*De purgatorio*, s. 177, *Dixit Martha*, s. 161, *Iohannis Wyclif Sermones*, IV, XI, s. 89) a ještě některé další výroky, které většinou přejímá doslovně. Ani Mikuláš nezavrhuje vzpomínku na mrtvé a její význam při pohřbech, ovšem oproti Husovi a Wyclifovi s řečeným zásadním rozdílem (*De purgatorio*, s. 178, *Dixit Martha*, s. 162).

Souhrnně vzato vidí Mikuláš příčiny toho, proč si lidé vymysleli očistec, v tom, co Hus a Wyclif považují za chybné aspekty pohřebních obřadů, které díky nim ztrácejí svoji účinnost – ve špatném chování duchovních a pozůstalých, zejména v kupčení s očistcem, ve snaze materiálně se obohatit, např.:

„Nescio enim quare hodie ita sollemnes fiunt exequie nisi, ut docet experientia, quod aptum mundum nomen divitis solemnius celebretur et ut vita mortui per multa mendacia comendetur et lucrum temporalium sacerdotibus cumuletur.“ (*De purgatorio*, s. 173, *Dixit Martha*, s. 159, kurzivou editor zvýrazňuje přejímky z Husova *Dixit Martha*; *Omne quod*, s. 89–90)

Mikuláš kromě řečeného přejímá z Husova kázání také velmi dlouhou řadu myšlenek³⁸ o smyslu eschatologických výpovědí, která se skrývá v pasáži o chvályhodné příčině pohřbů, kterou najdeme již ve Wyclifově *Omne quod dat michi* (*De purgatorio*, s. 177–178, *Dixit Martha*, s. 161–162, *Omne quod*, s. 89).

38 „Causa autem laudabilis exequiarum consistit primo in hoc ut de morte Christi turpissima et de peccato nostro, quod fuit causa mortis sue, cogitent, scilicet pensantes quoniam sicut talis defunctus mortuus est, sic illi necessario morientur. Et talis consideracio monere debet quod in omni genere peccati tribus hostibus est resistendum. Quid, rogo, valet tentacio diaboli ad superbiam... Consideracio autem illa tolleret accidiam et avariciam, que sunt peccata seculi, cum defunctis non prosint divicie nisi de quanto erant media viventibus ad meritorie operandum et tunc congaudebunt quod, expulsa accidia, instanter erant meritorie operati. Tercio est illa consideracio contra peccata carnis, que sunt gula atque luxuria. Ideo si vis habere frenum idoneum ad carnem tuam in concupiscenciis suis moderandum, meditare mortem tuam assidue, iuxta illud: ‚non poterit melius caro tua viva domari morte tua qualis erit quam semper premeditari‘. Et Ecclesiastici, VII* (...) Nam constat experimento certissimo quod hominis cadaver mortuum est vilius, horribilius et fetidius quam cadavera bestiarum, nam sacculus stercorum hic, tenerius educatus, dum fuerit mortuus plus vilescit. Quid ergo sibi valet, transacta gula sive luxuria (...) Bona ergo est memoria novissimorum ad respuendum carnis vicia, pensando attente qualis erit caro mortua et, post resurrectionem, igni tradenda perpetue cremanda et crucianda. Ecce tales exortaciones faciente sunt in exequiis mortuorum, et non vane laudes vel gesta infidelia aut opera incerta vel mendosa, per que tam superstitios quam mortui sunt gravati. Aptemus ergo exortaciones, ad fletum pro comisso crimine provocantes, attendendo autem communiter ad vitam vel exequiarum modum vel carnalitem amicorum et ad laudes mendosas predicantium. Patet quod talis qui confidit in tali horrore est communiter maledictus, cum tales plus nocent mortuis ex malicia vite sue etc.“ (*De purgatorio*, s. 177–178, *Dixit Martha*, s. 161–162, *Omne quod*, s. 89.)

Kromě toho se Mikuláš snaží vyvrátit jednotlivé důkazy existence očistce a odpuštění skrze utrpení interpretuje jako událost, k níž dochází ještě během pozemského života. Církev spící neznamená spící v očistci, ale spánek lze interpretovat několika jinými způsoby – jako limbus Otců před příchodem Krista, jako spánek mrtvých pohřbených v zemi, jako čtyři druhy spánku dosud živých lidí – spánek nevěrnosti, hříchu, strnulosti nebo špatného zvyku. Vzhledem k nim se mají dít prosby za probuzení.

Výrazné rozdíly nikoli v názorech autorů na problematiku očistce, ale ve způsobu, jakým o něm pojednávají, způsobuje rozdílné žánrové zaměření autorů a styl uvažování. Mikulášův dialog je v podstatě traktátek o očistci, v němž sice vychází částečně ze stejných východisek jako Hus, ovšem maximálně se věnuje samotnému očistci. Ačkoli de Vooght³⁹ tvrdí, že dialog má teologické nedostatky a že se jeho autor jádra problému nedokl, srovnáme-li jej s Husovými kázáními, vidíme velký rozdíl v roli tohoto eschatologického tématu. Hus jej využívá jako něco, o co opírá kritiku podoby proseb, svoji moralistiku, Mikuláš se snaží systematicky a do detailu řešit otázku existence očistce, ačkoli i v jeho díle se jako důležitá ukazuje ostrá kritika současných zvyklostí kléru.⁴⁰ Pro nás je to doklad toho, že úvahy nad eschatologickými tématy v dané době měly běžně i jinou formu a jiné příčiny, než jaké spatřujeme u Husa, a také jiné výsledky. O míře teologičnosti výroků o posledních věcech a o podstatně jiných myšlenkách má tedy i v tomto období smysl uvažovat.

11.5.2. Srovnání s *Confessio Taboritarum* Mikuláše z Pelhřimova

Mikuláš z Pelhřimova v *Confessio Taboritarum*⁴¹ v podstatě přejímá myšlenky Mikuláše z Drážďan z jeho *De purgatorio*. Také Mikuláš z Pelhřimova je stejně jako Hus, Wyclif a Mikuláš z Drážďan přesvědčen, že dobré jednání je jedinou jistotou a že není radno se spoléhat na prosby druhých (*Confessio*, s. 102, *Dixit Martha*, s. 166, *De purgatorio*, s. 155, GREGORIUS MAGNUS. *Dialogorum libri IV*, LX, 1, s. 200). Písmo obsahuje bezpočet příkladů této pravdy, avšak doklad očistce v něm není (*Confessio*, s. 102). Ovšem stejně jako Mikuláš z Drážďan také Mikuláš z Pelhřimova popírá existenci očistce.

39 DE VOOGHT, P. *Le dialogue*, s. 151.

40 Sám Mikuláš považuje své úvahy za spadající do oblasti teologie. Vidíme to, když rozebírá ideu z Apokalypsy a dodává: „Pro quo sciendum quod non semper in theologia locuciones universales et distributive tenentur proprie, sed aliquando improprie, figurative, sicut patet Luce ultimo...“ (*De purgatorio*, s. 166.)

41 *Confessio Taboritarum*. Ed. A. Molnár, R. Cegna. Roma 1983, s. 65–370. O očistci se píše na stranách 96–115 a 158–190. K obsahu a účelům tohoto díla srov. úvodní studii A. Molnára a F. M. Dobiáše k českému překladu *Mikuláš z Pelhřimova – Vyznání a obrana táborů*. Praha 1972, s. 13–68 nebo úvodní studii A. Molnára a R. Cegny v edici *Confessio Taboritarum*, s. 7–60.

Kromě toho, že Mikuláš z Pelhřimova přebírá myšlenky i doslovné výroky z Husova *Dixit Martha* a Mikulášova *De purgatorio* ve snaze popřít očistec, mylně se domnívá, že Hus se v *Dixit Martha* shoduje s Chrysostomem a Augustinem v myšlence, že očistec neexistuje:

„... quod tantum duo certa sunt loca post Cristi in celum ascensionem animarum de corpore exutarum post hanc vitam, et tercius non est ullus, nec esse in Scripturis reperitur. Cum quibus [i.e. cum istis auctoritatibus] concordat et magister Iohannes Hus sancte memorie in sermone ‚Dixit Martha ad Iesum‘.“ (*Confessio*, s. 103) „Qui quamvis plura ibi opinative de illo loco purgatorii scribat tangatque modos, quibus melius vivi, dato, quod sint aliqui in tali purgatorio, possint mortuis suffragari, sequens in hoc Thomam et alios de hoc sine Scripture expresse auctoritate loquentes. Quid tamen solus finaliter de eo senciat, conclusive manifestat, quando dicit: ‚In tota sacra Scriptura non docuit Dominus expresse orare pro mortuis ‚preter librum Machabeorum [II Mac 12, 43], qui non est de veteris testamenti apud Iudeos canone‘. Denique subdit: ‚Neque prophete neque Cristus cum suis apostolis nec sancti eorum sequaces propinqui orare pro mortuis docuerunt explicite, sed docuerunt valde sollicite populum, ut vivens sine crimine foret sanctus‘. Hec ille.“ (*Confessio*, s. 103–104, Husovy výroky najdeme v *Dixit Martha* na s. 171–172, ovšem ve značně jiném kontextu.)

Očistu od hříchů vysvětluje Mikuláš z Pelhřimova obdobně jako Mikuláš z Drážďan – jako očistu během pozemského života. Kromě biblického dokladu Mikuláš postrádá také doklad v praxi prvotní církve. Po vzoru Mikuláše z Drážďan ukazuje na nejednotnost učitelů v otázce očistce (*Confessio*, od s. 115 a 120; podobně *De purgatorio* zejména s. 157). I Cor 3, 12–13 interpretuje jako oheň Posledního soudu (*Confessio*, s. 106–107). Očistu vykládá jako pozemské očišťování, tedy jako zkoušky během pozemského života.

Rovněž ve druhé části kroniky, v níž reaguje na Rokycanova obvinění, cituje z Mikulášova *De purgatorio*. Mezi výroky převzatými z *De purgatorio* se tak může nakonec objevit i Husem uváděný příklad o mnichu Justovi (*Confessio*, s. 190, *Dixit Martha*, s. 170, *De purgatorio*, s. 161, GREGORIUS MAGNUS. *Dialogorum libri IV*, IV, 57, s. 188–194) nebo kritika průkaznosti knihy Makabejské (*Confessio*, s. 178–179, *Dixit Martha*, s. 171–172, *De purgatorio*, s. 160). Z *De purgatorio* Mikuláš čerpá také mnohé výroky, které u Husa nenajdeme, ovšem vzhledem k tomu, že mi jde především o vztah k Husovi, zde tyto další výroky neuvádím.

11.6. Srovnání s názory Husových předchůdců a současníků

11.6.1. Srovnání s kázáním *Factum est ut moreretur mendicus* (Lc 16, 22–23) Jakoubka ze Stříbra

Ačkoli Jakoubek v kázání *Factum est*⁴² vychází z jiného biblického tématu než Hus, jeho kázání a Husovo *Dixit Martha* jsou velmi podobná a řada pasáží je naprosto stejná. Vysvětlení je jednoduché – Jakoubek stejně jako Hus čerpal z Wyclifových kázání *Dixit Martha ad Jesum* a *Omne quod dat michi* a v době vzniku kázání měl stejný názor na existenci očistce a na podobu proseb za mrtvé jako Hus. Proto máme před sebou obsahem a řadou výroků dílko velmi podobné Husovu *Dixit Martha*.

Také Lc 16, 22–23 Jakoubek uvádí jako téma, které se váže k příležitosti výročí nebo pohřbu, kdy se koná vzpomínka na zemřelé, která by měla být živoucí a záslužná. Stejně jako Hus také Jakoubek začíná rozlišením zavřehodných a chvályhodných způsobů takové vzpomínky a jejich popisem (*Factum est*, s. 201, srov. *Dixit Martha*, s. 158, srov. *Omne quod*, s. 89–90). A stejně kritizuje pochlebné velebení zemřelého a má tím samozřejmě na mysli zvláště pohřby boháčů a mocných. To totiž nikomu neprospěje, naopak uškodí (*Factum est*, s. 202; srov. *Dixit Martha*, s. 159 část citace ze *Iohannis Wyclif Sermones*, IV, s. 19). Stejně kritizuje i další prohřešky, ke kterým při současné podobě pohřbů dochází – honosné pohřební hostiny (*Factum est*, s. 202, *Dixit Martha*, s. 160, *Iohannis Wyclif Sermones*, IV, II, s. 19, *De purgatorio*, s. 175, Lc 14, 12–14), nespravedlivý způsob rozdělování peněz, čímž dokonce podle Jakoubka namísto spásy vzkvétají Antikristovy údy (*Factum est*, s. 203, *Dixit Martha*, s. 159, *De purgatorio*, s. 173, Mt 6, 2), nespravedlivé závěti (*Factum est*, s. 203, srov. *Dixit Martha*, s. 159, srov. *De purgatorio*, např. s. 171) a obecně okázalost pohřebních obřadů (*Factum est*, s. 203, srov. *Dixit Martha*, s. 159, srov. *De purgatorio*, s. 174) a praktiky související s třiceti mšemi (*Factum est*, s. 114, 119, 135–136, 205, srov. *Dixit Martha*, s. 159, srov. *De purgatorio*, s. 173).

Knihu Makabejských však (např. *Factum est*, s. 207–208) již ukazuje i v jiném světle než Hus. Je to podle Jakoubka ukáзка toho, že o mrtvé je třeba se starat co nejlépe – milosrdně a z lásky. Není to návod k způsobům, kterými se pohřební obřady dějí dnes. Jako by se tedy Jakoubek ještě více než Hus blížil Wyclifově interpretaci. Nakonec i pro Jakoubka stejně jako pro Husa smrt, tato poslední věc člověka, má stejný význam – aby se pozůstalý zamyslel nad svým životem a jednal dobře, neboť na tom závisí jeho spása (*Factum est*, s. 211, 365–376, 212, srov. *Dixit*

42 Pracuji s edicí Le sermon „Factum est ut moreretur mendicus“ de Jacobellus de Stříbro (no. 1413). Ed. P. de Vooght. *Recherches de Théologie ancienne et médiévale*, 1969 (Janvier – Décembre), Tome XXXVI, s. 201–212. V této edici jsou kurzivou vyznačeny citace z Wyclifova *Dixit Martha ad Jesum* a *Omne quod dat michi*. F. M. Bartoš (*Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*. Praha 1925) datuje na 29. 11. 1413.

11. Eschatologie v kázání *Dixit Martha ad Iesum*

Martha, s. 161–162, srov. *Omne quod*, 94–95, srov. *De purgatorio*, s. 177–178). A to je třeba při pohřbech připomínat. Jakoubek se tedy v tomto svém dílku od Husa v zásadních názorech vůbec neliší.

11.6.2. Očistec podle Milíče a Janova

O očistci Milíč nehovoří. Janov v *Regulích* pouze zmiňuje, a tím pouze dokládá, že v existenci očištěnce věří – *Regulae*, I, 2, 1, s. 68, sv. I; podobně tamtéž, III, 6, s. 380, sv. IV.